

Две вселени – митологичната и научната – се срещнаха в залите на Националния етнографски музей

Илия Вълев

През 2025 година Слънцето, Луната, че и далечните звезди и галактики слязоха в експозиционните зали на Националния етнографски музей (ИЕФЕМ-БАН). Обикновено те са обекти на наблюдения и научен анализ, но във временната експозиция „Звездното небе – митология и наука“ те са по-скоро субект, а обектът е сложният път на човечеството към опознаване и разбиране на Вселената. И тъй като митологията и науката дават много различни версии и интерпретации, може да се каже, че в залите на музея са слезли две вселени – митологичната и научната.

Изложбата събира под един покрив културно и научно наследство в областта на етнологията, историята, митологията, астрономията и космонавтиката. Тя описва развитието на астрономическото познание по съвременните български земи; проследява и устрема на България към Космоса, представя по един увлекателен начин светогледните представи и старите традиционни вярвания на българите за Земята, планетите, звездите и съзвездията, кометите и други небесни обекти. Успоредно

с това изложбата разкрива научните открития, които обясняват законите на Вселената. Така в експозицията се срещат два коренно противоположни полета на човешкото познание – традицията и народната памет, с изследователските хоризонти, науката и технологиите.

Новата временна експозиция е по инициатива на Националния етнографски музей – БАН (НЕМ-БАН) и се реализира с партньорството на Института по астрономия с Национална астрономическа

Постер за изложбата

обсерватория при БАН (ИА с НАО-БАН), Института за космически изследвания и технологии при БАН (ИКИТ-БАН), Катедрата по Астрономия към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (КА-СУ), Народната астрономическа обсерватория и Планетариум „Джорджано Бруно“ – Димитровград (НАОП-Димитровград), Астрономическата обсерватория при ОП „Младежки център“ – Хасково (АО-Хасково), Националният политехнически музей (НПТМ) и Националният музей на образованието (НМО). Всяка една от партньорските институции предоставя определен набор от информационни материали, фотографии и интересни предмети, които онагледяват изложбата. Отделно, с цел допълнително обогатяване на експозиционния

разказ, са включени и материали, предоставени от Института по криобиология и хранителни технологии при Селскостопанската академия, Музея на авиацията в село Крумово (филиал на Националния военноисторически музей), Националният исторически музей, Регионалният исторически музей в Силистра, Историческият музей в Омуртаг, Градската художествена галерия „Димитър Добрович“ в Сливен и Българското национално радио.

Изложбата е плод на близо двугодишен труд и е сътворена от голям интердисциплинарен екип, включващ специалисти в различни области – етнологзи, историци, астрономи, инженери, дизайнери и др. Куратор на изложбата е гл. ас. г-р Илия Вълев, подпомаган от етнографите гл. ас. г-р Излика Мишкова, гл. ас. г-р Божидар Първанов, Валери Петров и Юлина Михайлова от

НЕМ-БАН. Привлечени са астрономите гл. ас. г-р Георги Латеф и Пенчо Маркишки от ИА с НАО-БАН, дизайнерите Мартина Денева-Венкова от Габрово, Стела Стойнова и Елена Стумбова от „Бобиха студио“ ООД и художникът Десислава Васова от НЕМ-БАН. Заг изложбата стоят и групи специалисти, без чиято добра работа, творчески заряд и креативни идеи тя нямаше как да се реализира. На практика екипът се обединява около идеята да се създаде един малък свят, включващ в себе си светлини и сенки, цветове и космически гласове, магически предмети и сложна апаратура, човешка фантазия и научна, логично подредена мисъл с ясен поглед към Всемира.

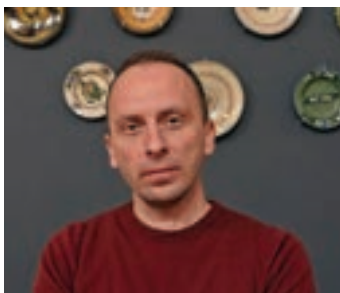
Временната експозиция „Звездното небе – митология и наука“ е дизайнерски

Злата, посветена на Слънцето, представя и народните представи за него

Звездното небе често допълва красотата на българката, проектирайки се върху нейните накити

Д-р Илия Вълев е роден през 1985 г. в Димитровград. Завършва висшето си образование във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ – бакалавърска (2004-2008 г.) и магистърска (2008-2009 г.) програма по етнология. През февруари 2016 г. защитава докторат по етнология. Постъпва в Националния етнографски музей при БАН през декември 2022 г. В момента е Ръководител на отдел „Експозиции“ в Националния етнографски музей. Куратор на изложбата „Звездното небе – митология и наука“

проектирана специално за експозиционните зали на НЕМ-БАН. Тя е разположена върху цялата експозиционна площ на първия етаж в музея и включва четири тематични части – 1) „Исторически разказ“, 2) „Небесните обекти през погледа на митологията и науката“, 3) „Прожекционна зала“ и 4) „Творческа зала“.

Първата част от експозицията е разположена в първите две зали, като проследява историята и развитието на астрономическото познание по нашите географски ширини. Тази част включва седем рубрики. В първата „Древни обсерватории“ се коментират различни археологически обекти, които освен

като култови обекти, са служили и като места за наблюдение на движението на Слънцето, Луната, звездите и за отмерване на годишното време в прастари времена. Втората рубрика „Писмени източници“ представя известните ни до този момент най-ранни български извори, свидетелстващи за познанията на средновековния българин за звездното небе. Сред тях особено внимание заслужават „Небеса“ и „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, „Симеоновия сборник“ и „Отломки по космография и география“ на Константин Костенечки. Важен акцент в първата част от експозицията представлява рубриката „Астрономия и религии“. В нея чрез преки цитати от Тората, Библията и Корана, както и чрез множество изображения и отделни предмети се представя присъствието на небесните обекти в трите основни религии, разпространени в България – юдаизъм, християнство и ислям. В следващата рубрика „Време и навигация“ се коментират различни традиционни практики за отмерване на времето, както и се показват интересни уреди от по-ново време за навигация и ориентирване в пространството. Не по-малко любопитни са рубриките „Образователни измерения“ и „Научни измерения“. Те въвличат посетителите в един ретроспективен разказ, разкриващ началата на астрономията у нас – начало на преподаването на астрономически знания по нашите земи; навлизането и разпространението първоначално на преводни, а впоследствие и на първите български научни астрономически книги; отварянето на първата астрономическа обсерватория в България; утвърждаването на нашите първи професионални астрономи; изграждането на първия български планетариум; формирането на първите научни институти за из-

следване на близкия и далечен Космос; строежът на най-големия астрономически комплекс не само у нас, но и в Югоизточна Европа и др. Тази част от експозицията завърша с рубриката „В безтегловност“, която разкрива устремеността на нашата страна към космическото пространство и представя завидните позиции, които има България в изследванията отвъд земното притегляне. Акценти в тази рубрика са полетите на двамата български космонавти, разнородна космическа апаратура, изработена в нашата страна, образци космическа храна, приготвени от учени от Института по криобиология и хранителни технологии при Селскостопанската академия и др.

Втората експозиционна част е разпределена в цели пет зали на НЕМ-БАН. Тази част потапя посетителите в самата „история на звездното небе“. Тя разкрива от една страна старите, традиционни вярвания и представи на българите за небесните обекти и явления, а от друга – съвременните научни открития, обясняващи тяхната същност, зараждане и развитие. Втората част от експозицията е разделена на осем рубрики: „Слънце“, „Земя“, „Луна“, „Комети и ме-

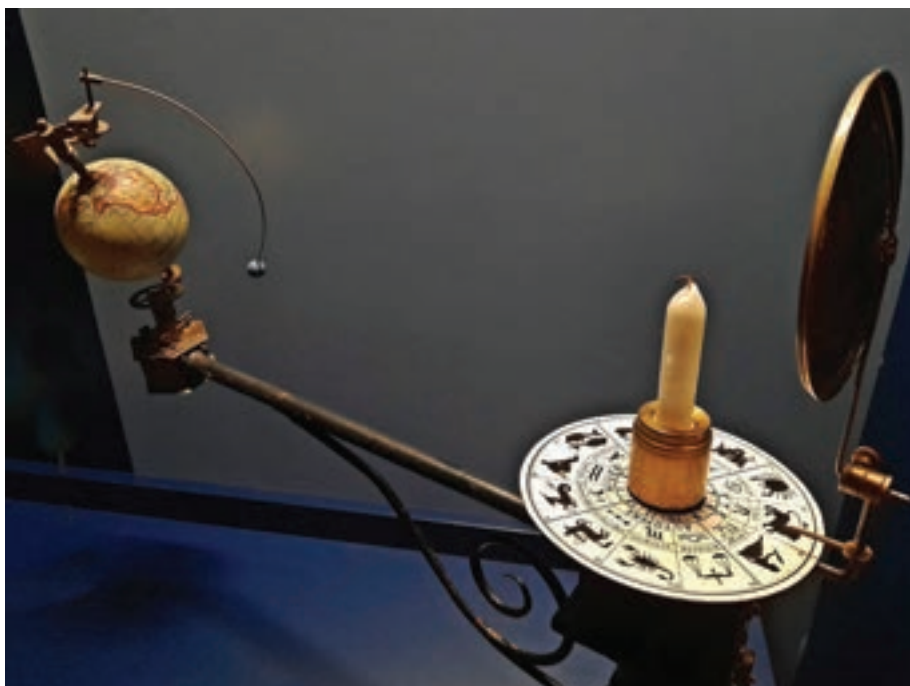
Векове наред старите българи си представяли Земята като подница, а над нея небето я захлупвало като връшник

теори“, „Слънчеви и лунни затъмнения“, „Планети“, „Дълбокият Космос“ и „Звезди и съзвездия“. Видно от заглавията, съдържанието на рубриките представя близки и далечни космически обекти, както и някои интересни астрономически явления. Част от обектите и явленията са добре известни на човечеството още от древни времена, макар и облечени тогава в много митологични

пластове. Останалите, тези, намиращи се доста по-далеч от Земята, все още почиват върху различни хипотези за произхода, същността и проявленията им. Ето защо основният експозиционен разказ завършва с отворен край. В него се отбелязва, че не на кой да е, а на бъдещите изследователи принадлежи отговорността да „осветлят“ природата на *черните дупки*, на *тъмната материя* и на *тъмната енергия*, които, оказва се, съставляват основните градивни компоненти на цялата Вселена. Тяхната природа е изключително енигматична, а проявленията им са на пределите на съвременната физика и математика.

Третата част от експозицията представлява импровизирана звездна зала – „планетариум“. В нея се прожектира

специално монтиран за изложбата филм, който се опитва да представи в развитие стремежите на човека към опознаване на космическото пространство. Започвайки от наземните любителски наблюдения към близки до нас небесни обекти, преминавайки през специализираните наблюдения на професионалните астрономически обсерватории, за да се стигне накрая до изстрелването на пилотирувани космически кораби и до изпращането на космически изследователски сонди в Космоса, видеото представлява обзорен исторически разказ в картини и „неземна“, „завладяваща сетивата“ музика. В тази предпоследна зала е експониран и един от най-интересните експонати в експозицията, който няма аналог в света. Това е първият

Телурий. За да се обяснят и разберат различни астрономически явления, като слънчевите и лунните затъмнения, астрономите прибегват до подобни демонстрационни уреди

апарат-планетариум в България, който е конструиран от арх. Милко Миланов през 1962 г. за нуждите на новооткритата в Димитровград зала-планетариум, първата за нашата страна.

Последната четвърта част е условно наречена „Творческа зала“. Тя има за цел да провокира посетителите да отправят свое послание до Космоса, написвайки го върху малка хартиена „звездичка“, която впоследствие се залепя върху „небето“. Идеята на този интерактивен център е да накара публиката да отправи мислено поглед към космическото пространство и да остави творчески отпечатък и/или да напише свое съобщение до потенциални извънземни цивилизации, които биха могли да „чуват“ нашите написани мисли. Идеята на този интерактивен център е в бъдеще, при събирането на достатъчно добри и креативни мисли и послания, да се направи опит те реално да бъдат изпратени в Космоса, посредством някоя международна космическа програма.

Тук е мястото да се каже още, че в своята цялост временната експозиция „Звездното небе – митология и наука“ включва множество етнографски предмети, които добре визуализират как небесните обекти присъстват във всекидневието и в

празничността на традиционния българин. Представени са различни битови вещи, като чинии, купи, чаши, прибори, бъклици, синии, облекло, красиви накити и др., върху които са изобразени соларни, звездовидни и лунарни символи и знаци. В няколко рубрики са поместени и интересни обредни хлябове с любопитни тестени шарки върху тях, показващи ролята на небесните обекти в стопанския трудов живот у нас.

В изложбата са експонирани и не малко учебни пособия, демонстрационни и

Първият в България прожекторен апарат за показване на звездно небе

изследователски уреди и апарати, като лунни и звездни карти, телурици, планетарии, макети на два от основните вида телескопи – рефрактор и рефлектор, земни, лунни и звездни глобуси, макет на новостроящия се първи за страната ни професионален радиотелескоп и много други. Някои от тези пособия, уреди и апарати активно са използвани, а други все още продължават да служат при обученията, наблюденията и работата на астрономите и космическите инженери.

Особен акцент в изложбата е и колекцията „Българска астрономическа книга“, представяща специална селекция от

близо 200 научни и научнопопулярни книги на български автори, писали по различни космически теми и издали своите трудове от XIX век до днес. Необходимо е да се отбележи, че в изложбата успешно са внедрени съвременни дизайнерски и художествени похвати, специални цветови и светлинни решения, модерни експозиционни средства, които реално внушават присъствие като в космическото пространство. Сполучливо са включени и различни интерактивни елементи, които превръщат пасивния зрител в активен съучастник. Така например, посредством модерни аудио-визуални технически средства и специални

Като съпътстващо мероприятие бе проведена и дегустация на „космическа храна“, чиято технология е разработена като част от българската космическа програма от 80-те години на миналия век, а производството ѝ се възстановява сега

конструкции, всеки, който желае, може да разбере разликите между четирите понятия *астрономия*, *астрология*, *мито­логия* и *космология*; да прочете кратки биографични данни на някои от първите български астрономи; да чуе от първо лице разказа на първия уредник на първия Планетариум в България; да се потопи в космическия глас на народната певица Валя Балканска; да усети емоциите на поетесата Елисавета Багряна, една от малкото известни българи, имали щастието два пъти през живота си да се срещнат с Халеевата комета. Специално програмирани GIF-анимации пък насочват вниманието към българските народни названия на съзвездията и съответните им научни съвременни обозначения. Много атрактивно сценографско и дизайнерско решение представлява и „тъмният тунел“, разположен в края на изложбата и служещ за преходен

коридор към „Прожекционната зала“. В този тунел са поместени вдъхновяващи мисли с астрономически и звезден привкус на известни исторически личности, които могат да бъдат прочетени след осветяването им с неонова светлина. Разработена е и специална игра за деца, чрез която се опознават някои от най-известните съзвездия, видими от нашите географски ширини.

От всичко казано до тук става ясно, че тази иновативна изложба желае да провокира размисли, да припомни или да даде съвсем нови знания на всеки един посетител. Освен това експозицията цели да създаде приятно преживяване, за да може всеки прекрачил прага на Националния етнографски музей да получи незабравимо пътешествие в културното и научно наследство на страната ни, както и да се потопи в дълбините на безбрежния Космос. ■